

IX. poglavje — Gospodarnostni zakon družbenega dela

Vrednostni zakon

(Nadaljevanje)

Kam je šlo en milijon ur dela iz prejšnje podmene? Lahko domnevamo, da se je preselilo v druga področja gospodarstva, to je, da je del prve skupine propadel kot proizvajalec čevljev. Za družbo pa se je to izkazalo kot pridobitev. Svoje potrebe zadovoljuje sedaj s porabo le 9 milijonov ur dela. Težnja tretje skupine, da bi povečala proizvodnjo in da bi potegnila iz zamenjave — pri ceni 2000 din za par — večje korist, je prinesla korist vsej družbi. Sedaj ni družbeno potrebni delovni čas za par čevljev več 10 ur, temveč samo 9. Vrednost ali cena čevljev zato ni več 2000 din, temveč 1800 din.

Kaj pa prinaša ta položaj proizvajalcem?

Izguba prve skupine se poveča. Zanj očitno ni rešitve. Ostala je pri zastarelem načinu proizvodnje, z nizko delovno storilnostjo. Se vedno životari z 12 urami dela za par čevljev.

Toda ... sedaj izgublja tudi druga skupina. Pri vsakem paru čevljev po eno uro dela. Tudi pri njej nima delovna storilnost sedaj več značaja povprečne produktivnosti. Tudi njeni proizvodni pogoji so zastareli.

Le tretja skupina se dobro uveljavi. Res se je njen ekstra dobiček zmanjšal od dveh na eno uro dela na par čevljev, toda zato pa ima povečano proizvodnjo čevljev. Kot skupina je porabila 4.800.000 ur dela, v zamenjavi pa ji je bilo priznanih 5.400.000 ur dela (600.000×9). Skupni ekstra dobiček znaša 600.000 ur ali s cenovnim izrazom 120.000.000 din.

Proizvajalci tretje skupine pa kljub temu niso zadovoljni. Kajti cena je nižja. Toda, ali je mogoče povečati dobiček, če se izboljšajo delovni pogoji? In res to tudi storijo. Ves svoj napor usmerijo k povečanju delovne storilnosti, da bi v teh pogojih iztisnili čim večjo korist zase.

Naša druga podmena še bolj poudarja pozitivno težnjo vrednostnega zakona: gibanje teh skupin proizvajalcev in njihov napor ... da bi povečali delovno storilnost. Razumljivo je, da ima za to največ pogojev tretja skupina. To pa pomeni premestitev težišča proizvodnje tja, kjer je delovna storilnost največja, kjer je delovna storilnost za družbo najbolj racionalna.

V podmenah, ki smo jih navedli, se kaže histvena funkcija vrednostnega zakona. Nenehno sila k povečevanju delovne storilnosti. Celo v idealnih primerih kritja ponudbe in povpraševanja po nekem blagu. Zato je tudi zakon, ker nastopa kot premočna sila v razmerju do zasebnih, samostojnih proizvajalcev. Je neizprosna sila, ki jih tira k čim večji gospodarnosti pri uporabljanju proizvajalnih sredstev in živga dela pri izdelovanju uporabnih dobrin. Vrednostni zakon reducira in prerazdeljuje zasebna, individualna dela v družbeno delo in s tem sila proizvajalce, da trošijo družbeno potreben delovni čas za izdelavo različnih izdelkov. Posebne prednosti in perspektivo pa odpira tistim, katerih delovni čas je nižji, kakor je družbeno potreben delovni čas. Vrednostni zakon sila vse k razpoljubljanju proizvod-

nje, k razvoju proizvajalnih sil in ... gorje tistemur, ki ne ugodí tej njegovi prisilivni v potrebni meri.

Vrednostni zakon je okrutna gospodarska sila za tiste, ki ne povečujejo nenehno delovne storilnosti. Nepodkupljivo odpira samo dve poti: pot bogastva za tiste, ki stalno in naglo znižujejo količino dela opredmetenega v njihovem izdelku, in čot v bankrotiranje in revščino za tiste, ki v tem nimajo uspeha. Njegovo topništvo so konkurenca in cene.

Vrednostni zakon je zakon najsilnejšega povečanja družbenega bogastva v danem zgodovinskem razdobju ob nenehnem zmanjševanju vrednosti proizvodne enote. To pa je samo ena, resda izhodna, točka njegove gospodarske vloge. Druga je reguliranje delitve skupnega dela na razna gospodarska področja. Njegova orodja so še naprej enaka — konkurenca in gibanje cen. Toda sedaj dobi njihov učinek drugačen pomen. Zopet se moramo poslužiti podmene, resda podmene, ki je najrealnejša.

TRETJA PODMENA

Znova računamo s proizvodnjo čevljev. Toda povpraševanje in ponudba se ne krijeta več. Čevljev je sedaj na trgu preveč. Ponudba je večja kakor povpraševanje. Ponujajo na primer 1200 tisoč parov čevljev ... povpraševanje pa ... jih zahteva samo milijon parov, 200 tisoč parov je preveč. To je ponudbeni presežek.

Zdaj moramo upoštevati še eno področje družbene proizvodnje. Naj bo to izdelava tkanin. Tu pa imamo tak položaj. Izdelali so in prinesli na trg milijon metrov tkanin. Plačilno sposobno povpraševanje pa jih zahteva 1200 tisoč metrov, 200 tisoč metrov primanjkuje. To je sedaj primanjkljaj na strani ponudbe v primerjavi s povpraševanjem.

Možnost, da ponudba čevljev preseže povpraševanje, lahko izvira iz naših prejšnjih podmen. Težnja tretje skupine, da bi spravila večjo korist, drugih pa, da rešijo svojo kožo, bi povzročila, da se bo proizvodnja povečala. Z izdelovanjem čevljev bi se začeli ukvarjati še novi proizvajalci. Pritegnila bi jih sorazmerno lahka prodaja. Po določenem času bi se pokazalo, da je trg prezasičen s čevlji. Ne more obvladati vse te blagovne količine.

Tu si lahko mislimo celo to, da je vsak proizvajalec potrošil za par čevljev samo družbeno potrebni delovni čas. Ker pa je čevljev preveč, pa v celoti velja, kakor da je bila neka količina dela čevljarjev porabljena družbeno nekoristno. Del tega dela ne bo priznan kot družbeno delo.

Na ta položaj, pri čevljih odgovarja tržišče z znižanjem cen pod njihovo vrednost, to je pod raven, ki ustreza družbeno potrebnemu delovnemu času. Konkurenca med proizvajalci se bo okrepila. Vsak si bo prizadeval, da se bo rešil čevljev in da sam osebno ne bo plačal te zablode s svojo kožo.

Zabloda je v tem, da je bilo za proizvodnjo čevljev porabljenega več družbenega dela, kakor je potrebno glede na

družbene potrebe in dano stopnjo delovne storilnosti. Razumljivo pa je, da si morajo proizvajalci po prvem streznjenju predvsem prizadevati, da še bolj povečajo delovno storilnost, da bi znižali vrednost izdelkov, to je svoj delovni čas, ki ga porabijo za par čevljev. Tu pa bi želeli poudariti drugo plat učinkovanja vrednostnega zakona.

Hkrati ko se čevljarji mučijo s čevlji, se pokaže na drugi strani, da je tkanin premalo. To pomeni, da je bilo v to področje vloženo premalo družbenega dela. Ponudba ni v skladu s povpraševanjem po tekstilu. Cene tkanin se dvigajo. Skupno množino tekstila prodajo po ceni, ki je nad vrednostjo, to je nad povprečjem za proizvodno enoto družbeno potrebnega dela. Vsa množina tkanin naglo zgine s tržišča ... po ceni ... ki predstavlja večjo količino družbenega dela, kakor so ga na tem področju dejansko potrošili. Proizvajalci so s poslom splošno zadovoljni. Res pa nekateri več zaslužijo.

V primeru tekstila ne učinkuje pritisk konkurence med proizvajalci, temveč med kupec. Tu je stanje nasprotno kakor v proizvodnji čevljev.

V proizvodnji čevljev je bilo potrošeno preveč družbenega dela glede na družbene potrebe in delovno storilnost. Ponudba presega povpraševanje in cene se znižujejo.

V proizvodnji tekstila ni bilo porabljeno dovolj družbenega dela glede na družbene potrebe in stopnjo delovne storilnosti. Ponudba presega povpraševanje in cene se dvigajo.

Konkurenca in gibanje tržnih cen imata v tem primeru še drug pomen. Ker ni drugega družbenega razuma, terja vrednostni zakon zdaj imperativno s pomočjo teh sil, naknadno, od proizvajalcev: neka količina družbenega dela mora odteči iz proizvodnje čevljev. V proizvodnji tekstila pa je treba povečati količino družbenega dela. Družbeni razum proporcionalne razdelitve delovnega časa si tako naknadno utira pot kot vrednostni zakon skozi anarhijo družbene proizvodnje. »Oblika, v kateri se ta proporcionalna razdelitev dela uveljavlja v družbenem stanju, v katerem obstaja v obliki zasebne izmenjave individualnih izdelkov dela, pa tudi je prometna vrednost teh izdelkov.« (Marx, Pisma Kugelmanu, str. 74, izd. »Kulture«).

Neenakomerni razvoj posameznih vej proizvodnje kakor tudi družbenih potreb, zasebna proizvodnja in anarhija v skupni proizvodnji stalno rušijo sorazmerje v razdelitvi družbenega dela na razne proizvodne dejavnosti. Z mehanizmom konkurence in cen teži vrednostni zakon stalno k uravnoteževanju vzpostavljanja sorazmerja v razdelitvi skupnega družbenega dela. Vrednostni zakon reagira kot močnejša gospodarska moč na stalne odmičke od tega sorazmerja. Idealnega sorazmerja razdelitve skupnega dela ne bo v nobenem družbenem razvoju.

Vrednostni zakon je po vsem tem temeljni gospodarski zakon blagovne proizvodnje na vseh stopnjah njenega razvoja. Je njen temeljni urejevalec. Njegovo bistvo je reduciranje individualne

(Nadaljevanje na 20. strani)

(Nadaljevanje z 19. str.)

porabe dela na družbeno potrebno mero tega dela. Vrednostni zakon stalno teži k temu z določenima vlogama konkurence in gibanja tržnih cen. Ta funkcija pomeni:

— V razmerju do proizvajalcev... stalno siljenje k razvoju vseh prvin proizvodnje, vseh činiteljev delovne storilnosti in k najracionalnejšemu izkoriščanju proizvodnih sredstev ter živega dela;

— v razmerju do posameznega proizvođa... stalno prisiljenost zmanjševati porabo dela... in premestiti proizvodnjo tja, kjer so zanjo najugodnejši pogoji...

Zakon povprečnega profita

a) Modifikacija vrednostnega zakona

Kapitalistična blagovna proizvodnja modifikira vrednostni zakon. Reducira ga na zakon povprečnega profita. Kot zakon povprečnega profita pa ureja gibanje in organizacijo kapitalistične proizvodnje.

Konkurenca in gibanje tržnih cen sta še naprej osnovni orodji, s katerimi učinkuje ta gospodarski zakon. Zaradi narave samega kapitala pa usmerja gibalna vloga teh sil gibanje ponudbe in povpraševanja tako... da se tržne cene ne reducirajo na vrednost izdelkov, temveč na ceno proizvodnje. Namesto vrednosti je zdaj cena proizvodnje temelj gibanja tržnih cen. Njen bistveni sestavni del je povprečni profit.

Izhodno osnovo učinkovanja zakona povprečnega profita tvori individualni profit posameznega kapitalista.

Kakor vemo, je profit presežna vrednost. Je presežna vrednost, ki pa se ne kaže v tej neposredni obliki, temveč popolnoma obrnjeno. Ne kot proizvod pre-

kjer je delovna storilnost povprečna ali višja od povprečja;

— v razmerju do vse proizvodnje... stalno primoranost njenega uravnoveševanja... sorazmerne razdelitve skupnega družbenega dela na razne vrste koristnih del, ki so odvisna od družbenih potreb in delovne storilnosti. Siljenje in nagon k razvoju delovne storilnosti v vsaki posamezni veji proizvodnje — k čemur stalno sili — pa vodita k splošnemu povečanju delovne storilnosti ali družbenih proizvodjalnih sil. Razumljivo je, da ima njegova funkcija v vsem tem značaj stalne težnje, ki prihaja do izraza kot odsev premoči družbenega značaja dela.

sežnega dela, izkoriščanja meznega delavca, temveč kot proizvod vsega kapitala — kapitala samega po sebi. Profit je preobrazena oblika presežne vrednosti... kaže se torej kot sad kapitala, ne pa človekovega dela.

Znano je, da teži vsak kapitalist za tem, da bi dobil čim več profita. Zato si prizadeva, da bi zmanjšal stroške blagovne proizvodnje, to je svojo lastno ceno. Profit ga tira k izpopolnjevanju in revolucioniranju proizvodnje. To nujnost mu konkurenca vsiljuje kot zunanje primoranje.

Enaka težaja — čim več profita — povzroča tako razdelitev kapitala na številne veje proizvodnje, da se doseže določeno razmerje v njihovem medsebojnem razvoju, to je, da se zagotovi družbena proizvodnja.

V kapitalizmu je profit kapitalista činitelj razvoja proizvodjalnih sil družbe in proporcionalne razdelitve dela v skupni družbeni proizvodnji.

Razdelitev družbenega dela v kapitalizmu je stihijski rezultat akcije vseh kapitalistov. Prizadevanje vseh, da bi ustvarili čim večji profit, učinkuje, da se na enak kapital realizirajo približno enaki profiti. To se dogaja tako, da se individualni profiti na vsakem področju proizvodnje reducirajo na povprečen profit.

Razumljivo je, da je na poti k temu kapitalističnemu komunizmu cela vrsta ovir. Med najtežje spadajo umetni in naravni monopoli (lastnina nad zemljo).

Na kratko hočemo pokazati mehanizem tega reduciranja profita na povprečni profit, s tem pa — vrednosti proizvodov

na ceno proizvodnje. Najprej si moramo ogledati, kako nastaja splošna profitna mera.

b) Splošna profitna mera

Na raznih proizvodnih področjih funkcionira več ali manj individualnih kapitalov z različno organsko sestavo. Med temi področji kapitalistične proizvodnje je prav tako razlika glede povprečja organske sestave kapitala, ki velja za vsako posamezno področje, izvira pa iz organske sestave posameznih kapitalov.

Organska sestava kapitala je sestava njegovih osnovnih notranjih delov. Eden izmed teh so proizvodjalna sredstva, drugi pa živo delo. Po tehnični razvitosti dela obstaja nujno razmerje med množino proizvodjalnih sredstev in količino živega dela, ki je potrebno, da jih giblje in predeluje v izdelek. To tvori tehnično sestavo kapitala v kapitalističnih razmerah. Ker se kapital predstavlja v obliki vrednosti, izražamo to tehnično sestavo kot vrednostno sestavo kapitala. To je razmerje med vrednostjo kapitala v proizvodjalnih sredstvih in vrednostjo v delovni sili. Če vrednostna sestava kapitala — razmerje med nespremenljivim in spremljivim kapitalom izraža tehnično sestavo in če je v njej videti spremembe v tehnični sestavi, nam tedaj označuje organsko sestavo kapitala. Organska sestava kapitala nam v kapitalizmu uteleša stopnjo delovne storilnosti.

Razlika v povprečju organske sestave kapitala med temi proizvodnimi področji izraža neenakomerni razvoj družbenih proizvodjalnih sil. Tiste veje proizvodnje, v katerih so proizvodjalne sile bolj razvite, imajo višjo organsko sestavo kapitala. To pomeni, da se čedalje več kapitala spreminja v proizvodjalna sredstva in nespremenljivi (konstantni) kapital, manjši del pa v delovno silo — spremljivi (variabilni) kapital. Nasprotno je v vejah z nizko organsko sestavo kapitala. V njih ima na primer manjši del kapitala obliko nespremenljivega, večji del pa obliko spremljivega kapitala.

Z drugim ibesedami, če so skupni kapitali v raznih vejah proizvodnje enako veliki, se bodo razlikovali po odstotku živega dela, ki ga gibljejo. Tam, kjer je višja organska sestava, giblje kapital manj živega dela in proizvaja zato manj presežne vrednosti (stopnja presežne vrednosti je na primer enaka). V vejah nižje organske sestave kapitala pa giblje odstopno več živega dela in proizvaja zato več presežne vrednosti.

Zaradi preprostosti razvrščamo vse veje proizvodnje v tri skupine:

(če se vsa p. porabi, tedaj je blagovna vrednost)

	nespr.	spr.	v
veja A, povprečna sestava kapitala	80 plus	20 plus,	20—120
veja B, povprečna sestava kapitala	70 plus	30 plus	30—130
veja C, povprečna sestava kapitala	60 plus	40 plus	40—140

Uredniški odbor

»NAŠE SKUPNOSTI«

Nikola Balog, Tone Vratuša, Tođor Vujašinović, Danilo Vuković, Dušan Vuković, Kiro Gligorov, Ašer Deleon, Milan Ivanović, Petar Ivčević, Jovan Janković, Jovan Marinković, Ljubisav Marković, Nikola Miljanić, Mitra Mitrović, Ante Novak, Vojin Popović, Zdenko Has, Nikola Cobelić, Rajko Skaljak

Predsednik uredniškega odbora
KIRO GLIGOROV

Glavni in odgovorni urednik
RAJKO SKALJAK

UREDNIŠKI ODBOR ZA SLOVENIJO

Jože Cigler, Ivo Klemenčič, Viktor Kotnik, Tine Lah, Svetozar Polič, France Potisek, Dane Robida, Mile Smolinsky

Predsednik uredniškega odbora
za Slovenijo
DANE ROBIDA